

DÎVÂN ŞİİRİNDE “SAPMA”LAR
Deviations In the Otoman Poetry

Dr. Turgut KARABEY*

ÖZET

Günlük konuşma dili edebiyatın ve özellikle de şiirin malzemesi olunca kullanıcısının bazı tasarruflarına uğrar. Şair şiirinde anlatmak istediği duygu ve düşüncelerini en iyi şekilde ifade edebilmek için dilin çeşitli imkanlarından faydalanma yoluna gidebilir. Bu doğrultuda gündelik dilin kurallarından bağımsız şiire özgü yeni bir dil kullanabilir. Bu tür kuraldışı kullanımlara sapma (deviation) adı verilir. Sapma bazen şiirin biçiminde de görülebilir.

Bu makalede Dil bilimi incelemelerinde kullanılan “sapma” terimi tanımlanmış ve belirli klişe ve kuralları olan Divan şiirindeki yansımaları üzerinde durulmuştur. “Dış Sapmalar” ve “İç Sapmalar” üst başlıkları altında şiirin şekline ve muhtevasına yönelik incelemeler yapılmış, elde edilen tesbitler örneklendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Sapma, Divan Şiiri, Gazel, Kaside, Murabba

ABSTRACT

Colloquial language, when it becomes the material of literature , especially of poetry, is at the disposal of its user. A poet can make use of various possibilities of language to express his feelings and thoughts in an effective way. To do this, he can use a new language independent of the rules of daily language. This kind of irregular usage is called deviation. Deviation can also be observed in the structure of poetry.

In this article, “deviation” used in linguistic studies, was defined and its reflection on the Ottoman Poetry, which had certain cliches and rules, was determined. Under the titles “Formal Deviations” and “Deviations in Meaning”, studies on certain poems were carried out and the results were given with some samples.

Key words: Deviation, Divan Poem, Ghazal, Kasida, Murabba

---

* Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Dil Bilimi çalışmaları, edebî eserlerin incelenmesine yöneldi. Bu sebeple, bu alanda çalışmalar yapan araştırmacılar ve incelemeciler edebiyattaki dil kullanımlarıyla ilgili bir takım teoriler ortaya koydular. Bunun sonucunda dünyâda Dil Bilimi alanındaki yeni gelişmelere ve edebî eserlerin Dil Bilimi açısından incelenmesine karşı gittikçe büyük bir ilgi attı. Böylece bu ilgi, çağdaş Dil Bilimi teorilerini kullanarak edebî eser incelemelerine katkıda bulunan ve Dil bilimi'ne dayanan Üslûp Bilimi (stilistik) adı verilen apayrı bir bilim dalının gelişmesine yol açtı. Bu bilimle uğraşanlar, bir taraftan Dil Bilimi'nin edebî eser incelemelerine sâdece katkıda bulunduğunu ve onu tamâmen hâkimiyeti altına almadığını ileri sürerken, diğer taraftan da Dil Bilimi'nin yardımı olmadan edebî eser incelemelerinin yapılamayacağını iddiâ ettiler. Bu görüşe karşı olanlar ise, edebî eserleri, Dil Bilimi yerine sâdece edebî açıdan incelemenin, gerekli olduğunu savundular. Böylece, düşünce ve metot bakımlarından birbirine zıt iki görüş mensûbu ortaya çıktı:

- a. Edebî eseri esâs alan üslûp bilimi bilginleri
- b. Dil bilimi esâs alan üslûp bilimi bilginleri

Daha sonra birbirine tamâmen zıt, bu iki görüşün metotlarını birleştirip her ikisinden de yararlanmak isteyen üçüncü bir görüş belirdi. Bu görüşe sâhip olan bilginler, dilin ve söz sanatlarının hem edebî eserlerde hem de Dil Biliminde müşterek olduğunu tespit ettikleri için orta bir yolda karâr kıldılar. Böylece Üslûp Bilimi çalışmaları Dil Bilimi ve edebiyat metotlarını birleştirdikten sonra her ikisinden de yararlanma cihetine giderek özellikle XX. yüzyılın sonlarında da bu konuda önemli çalışmalar yaptılar.

Bu tür çalışmalarda önce, Dil Bilimi ve edebî eser incelemelerinin ortak noktaları olan ilk tasarım (İng. foregrounding) alanları üzerinde duruldu. Çünkü şiir dili ile günlük dili birbirinden ayıran en önemli farklılık bu ilk tasarım alanlarında görülüyordu. Özellikle farklı ve kural dışı dil kullanımları şiir dilinde daha çok yer alıyordu.¹ Konuşulan dilin yapısının kurallarına karşı çıkmaya ve kuraldışı bu tür yapılarla daha sonra *sapma* adı verildi.²

¹ Meselâ Arap nahiv (cümle bilgisi) biliminin gerçek kurucusu Halil b. Ahmet (ö. 170/786), şâirlerin dil konusunda geniş yetkilere sâhip olduklarını “Şâirler, söz sultânlarıdır. Diledikleri gibi tasarrufta bulunurlar. Anlam verme, anlamı sınırlandırma, lafzı kolaylaştırma ve zorlamada başkalarına câiz olmayan onlara serbesttir.” sözleriyle dile getirmiştir. Yine talebesi Sibeveyhî (ö. 180/796) de “Munsarîf olmayanı munsarîf yapmak, ya da düşmemesi gerekeni düşürmek veya uzatmak gibi sözde (nesir anlamında) câiz olmayan şiirde câiz olur.” diyerek onu tasdik etmiştir (Nejdet Gürkan, *Şiir ve Dil, Arap Edebiyatı*, Nobel Yay., Ank., 2005, s. 146).

² Ünsal Özünlü, *Edebiyat Dil Kullanımları*, Doruk Yay., Ank., 1997, s. 130, 131.

Sapma (İng. deviation), daha ziyade şiir dili incelemelerinde kullanılan bir terimdir. Bu terim, şâirlerin çok defa şuurlu olarak, bazen de kâfiye ve vezin gibi mecburiyetler sebebiyle dilde ses, şekil ve sözdizimi bakımından bazı değişiklikler yapmalarını anlatır³. Bu konuyla ilk defa M. Ö. IV. yüzyılda meşhur filozof Aristo'nun ilgilendiği görülüyor.⁴

İngiltere'de şiir dilini inceleyen dilcilerden Samuel R. Levin ile Cefri Liich (Dr. Geoffrey Leech), ülkemizde ise Ünsal Özünlü ile Doğan Aksan, bu konu üzerinde ilk defa ciddi bir şekilde, durmuşlardır. Özünlü, Edebiyatta Dil Kullanımları (Doruk Yay., Ank., 1997, XVIII+244 s.), Aksan ise Şiir Dili ve Türk Şiir Dili (Engin Yay., Ank., 1995, 290 s.), Anlambilim (Engin Yay., Ank., 1998, 232 s.), Halk Şiirimizin Gücü (Bilgi Yay., Ank., 1999, 243 s.) Cumhuriyet Döneminden Bugüne Örneklerle Şiir Çözümlemeleri (Bilgi Yay., Ank., 2003, 238 s.) ve Yunus Emre Şiirinin Gücü (Bilgi Yay., Ank., 2005, 214 s.) adlı eserlerinde bu konu hakkında ayrıntılı bilgi vermişler ve ayrıca Çağdaş Türk şiirinden de bir çok sapma örneği göstermişlerdir. Aksan, bu konuda inceleme ve araştırma alanına Çağdaş Türk şiirini esâs almakla birlikte bazen eski şiirimizden de örnekler verip konuyu bir bütün olarak ele alma cihetine gitmiştir. Böylece okuyucular, büyük bir okyanus olan Türk şiirini bir bütün olarak görüp halk şiirini, klâsik ve çağdaş şiirlerimizi karşılaştırma imkânına da sâhip olmuşlardır.

Bilindiği üzere şâirler ve yazarlar duygu, düşünce ve heyecanlarını en etkili bir şekilde anlatabilmek için dilin bütün imkânlarını kullanmaya çalışırlar. Bu esnada daha önce hiç kullanılmamış kelimeler türetme, bilinenleri değiştirme, dilbilgisi kurallarında bazı değişiklikler yapma gibi çeşitli yollara başvururlar. Böylece birçok dilde ilk defa bir şâir ya da yazarın türeterek kullandığı kelimelere rastlanır.⁵ Şimdi sapma adı verilen bu tür değişiklikler, Klâsik Osmanlı Şiirinde nasıl yer almaktadır, sırayla onlara bir göz atalım; Bu değişiklikleri dış ve iç sapmalar olmak üzere iki ana başlık altında toplayabiliriz

A. Dış Sapmalar

Bu çeşit sapmalar, Klâsik Osmanlı şiirinin hem şeklinde ve hem de kelimelerinin yapısında görülmektedir:

1. Şekli Sapmalar

Böyle sapmalar, şiirin biçiminde, kelimelerinin harflerinde ve yapısında bölge ağızlarına mahsus kullanımlar ile dilbilgisi kurallarında görülür:

1. Şiirin Biçimine Dayanan Sapmalar

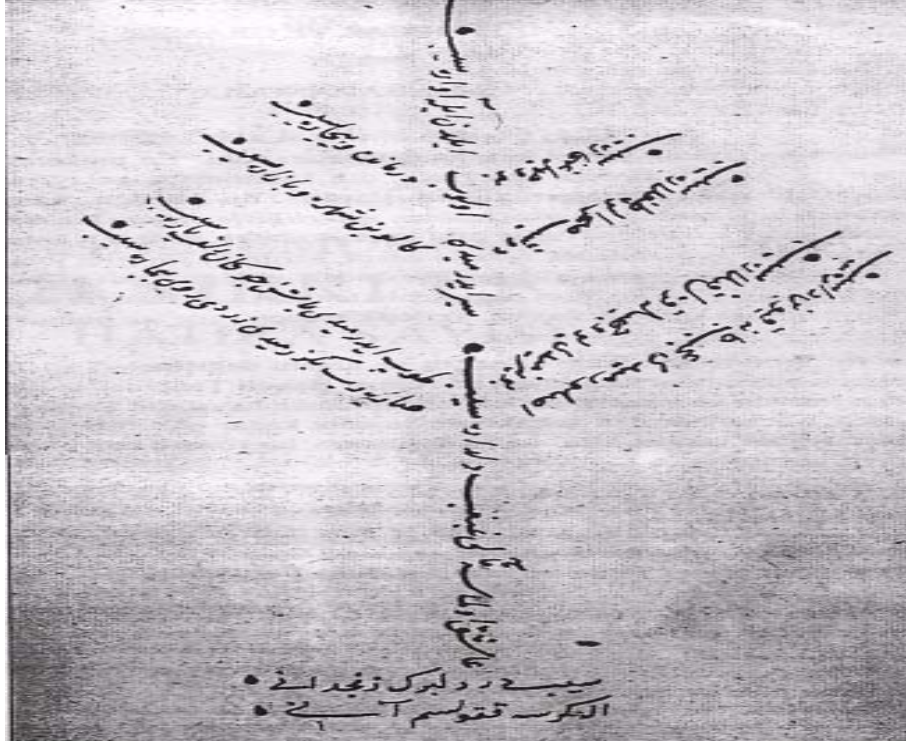
Bu tür sapmaları ihtivâ eden şiirlerde şekil çok önemlidir. Şâir, şiirin konusunu bir de şekille anlatmaya çalışır. Böylece şiirin şekli, görüntüsü onun anlamına da katkıda bulunur. Ancak şekil ön plana çıktığından ya da görüntü

³ Doğan Aksan, *Halk Şiirimizin Gücü*, Bilgi Yay., Ank., 1999, s. 62.

⁴ Aristoteles, *Poetika*, Çev. : İsmail Tunalı, Remzi Kitabevi, İst., 1987, s. 63- 68.

⁵ Aksan, *age*, s. 162.

esâs alındığından dolayı bu tarz şiirlerde şiiriyet azalır. Şekli sapmaya sâhip şiirin yazılışı *görsel şiir* ya da *figür şiir* diye adlandırılan bir şiir türünü ortaya çıkarmıştır⁶. Eskiden böyle şiirler yazmaya tevşih, bu tür şiire de müveşşah denirdi. Tevşihin bir çok çeşidi vardı. Meselâ ağaç şeklinde yapılanlarına müşeccer derlerdi⁷. Aşağıdaki ağaç figür şiiri⁸ bu türdendir:

⁶ Özünlü, *age*, s. 77.

⁷ Eskiden, edebiyatta, bir manzûmeyi teşkil eden beyitlerin ya da mısraların baş, orta veya sonuna bir takım harfler veya kelimeler eklendikten sonra bu harfler veya kelimeler aynen ya da değiştirilerek yana getirildiklerinde, aynı veya başka vezin ve kâfiyede bir beyit ya da manzume meydana gelmesine yâhût ata sözü, deyim veya bir kimsenin isminin ya da lakabının çıkmasına tevşih denirdi. Tevşihin: ağaç şeklinde yapılanlar müşeccer; hayvân şeklindekiler mücessem ya da musavver; dâire şeklindekiler müdevver; kuş şeklinde yapılanlar mu'akkad; kare şeklindekiler murabba' yahut mutarraf veya mudalla' diye adlandırılan belli başlı çeşitleri vardı. (Ayrıntılı bilgi için bk. Veyis Değirmençay, *Tevşihât*, Erzurum 1998, s. 2; Orhan Kemal Tavukçu, "Bir İfade Biçimi Olarak Muvaşşah ve Klâsik Türk Edebiyatındaki Bazı Örnekleri" Marmara Ü., Türkiyat Araş. ve Uygulama Merkezi, *Uluslararası Gizli Diller Sempozyumu*, 13-15 Nisan 2005).

⁸ Edith Gülçin Ambros, "Apollinaire'e 'Öncülük' Eden 16. yy. Şairi Meâlî: Ağaç Şeklinde Bir Osmanlı Figür Şiiri", *Türklük Bilgisi Araştırmaları Ağâh Sırrı Levend Hâtıra Sayısı I*, Harvard University, 2000, s. 64.

Yukarıda verilen figür şiir örneği, XVI. yüzyıl şâirlerinden Me'âlî⁹'ye âittir. Görüldüğü üzere Me'âlî'nin bu şiiri, ağaç şeklini yansıtmaktadır. Ağacın şekli, şiirin yazılışında beyitlerle sembolize edilmiştir. Diğer taraftan bu ağacın, elma ağacı olduğunu okuyucuya sezdirmek maksadıyla ağacın gövde ve dallarını simgeleyen beyitlerin sonlarında Farsça elma anlamına gelen "sib" redifleri kullanılmış ve ayrıca bu "sib" kelimesinin eski harfli imlasında son harfi üzerine mürekkeple elmayı temsilen yuvarlak bir işaret konulmuştur:

1. Düşüb sahrâlara taglara sîb (Ağacın sağ üst dalları)
Bu vech ile gam-h[~]âre sîb
2. Dermânde vü bî-çâre sîb (Ağacın sol üst dalları)
Gelüben şehre vü pâzâra sîb
3. Asılır mıydı 'aceb câna kıyuban dâra sîb (Ağacın sağ alt dalları)
Boyanur mıydı bu vech ile kızıl kanlara sîb
4. Top ider miydi başın çevgân-ı zülf-i yâra sîb (Ağacın sol alt dalları)
Srarub benzer midi zerdi rûy-ı bîmâra sîb
5. Âşık olmasa Me'âlî gabgab-ı dildâre sîb (Ağacın gövdesi)
Seyr ider miydi olup ilden ile âvâre sîb
6. Sîbdür dilberün zenahdânı (Ağacın Kökü)
Ele girse kokulasam anı¹⁰

⁹ Me'ali'nin asıl adı Muhammed'dir. Kadılık yapmıştır. Yarhisaroğlu Köse Me'ali diye tanınır. 942/1535-6 yılında vefat etmiştir. Bu şair hakkında yurt dışında bir doktora çalışması yapılmıştır: bkz. Edith Ambros, *Candid Penstrokes: The Lyrics Of Me'ali, An Ottoman Poet of the 16 th Century*, Berlin 1982.

¹⁰ Bu figür şiiri, ilk defa neşrederek (Ambros, agm, s. 60) üzerinde değerlendirme yapan Viyana Üniversitesi bilginlerinden Edith Gülçin Ambros, bu metni yeni harflerle şu şekilde göstermiştir:

1. Âşık olmasa Me'âlî gabgab-ı dildâre sîb
Seyr ider miydi olup ilden ile âvâre sîb
2. Düşüb sahrâlara taglara sîb
Gelüben şehre vü pâzâra sîb
3. Asılır mıydı 'aceb câna kıyuban dâra sîb
Srarub benzer midi zerdi rûy-ı bîmâra sîb

Tevşihler yukarıdan aşağı veya sağdan sola doğru düzenlendiğinde, aynı lafız ve anlamın çıktığı dört mısra / dört beyit şeklinde okunabilmektedirler. Bunlara murabba’, mutarraf veya mudalla’ gibi isimler verilmiştir.¹¹ Osmanlı padişahlarından Selimî mahlasıyla şiirler yazan Yavuz Sultan Selim(1466-1520)’e atfedilen aşağıdaki musanna’ şiir bu tarz bir manzumedir. Bu şiirde mana bütünlüğü şiirin tamamında belirtilmek istenmiştir. Bu maksatla, aynı lafız ve anlam çıkacak şekilde ve her mısra aynı zamanda soldan sağa ve yukarıdan aşağıya aynı okunacak tarzda düzenlenmiştir. Ayrıca kelimeler arasında boşluklar bırakmak suretiyle simetrik bir şekil oluşturulmuştur:

Sanma şâhum	herkesi sen	sâdikâne	yâr olur
Herkesi sen	dost mı sandun	belki ol	ağyâr olur
Sâdikâne	belki ol	‘âlemde bir	bir dildâr olur
Yâr olur	ağyâr olur	dildâr olur	serdâr olur ¹²

2. Harfle İlgili Sapmalar

Bu tür sapmalar şiir dilinde genellikle az görülür. Dilin yapısındaki ses olayları diğer olaylardan daha kolay tespit edilebileceğinden şâirler genellikle ses değişmelerine sebep olacak sapmalara yönelmezler. Harfle ilgili sapmalar, konuşma ve yazı dilinde kullanılan bir kelimeye genellikle herhangi bir harf eklenerek yapılır. Bazen sesli ve sessiz harflerde değişiklik cihetine gidilir. Şiirde kullanılması gerekli olan âheng, kâfiye ve ses tekrarı gibi unsurlar, özellikle bu tür sapmalara sebep olur.¹³ Aşağıdaki beyitlerde harfle ilgili sapmayı görüyoruz. Ahmet Paşa, bu beyitlerde, normal şiir dilinde “dü-tâ” şeklinde kullanılan kelimeyi, kâfiye mecbûriyetinden dolayı “h” harfini ekleyerek “dü-tâh” yapmıştır.

---

4. Bu vech ile gam-h’âre sîb
Dermânde vü bî-çâre sîb

5. Boyanur mıydı bu vech ile kızıl kanlara sîb
Top ider miydi başın çevgân-ı zülf-i yâra sîb

6. Sîbdür dilberün zenahdâm
Ele girse kokulasam anı

Ancak araştırmacı yukarıdaki beyit sıralamasının doğru olduğundan emin olmadığını da belirtir.

Bana göre bu şiirin beyit sıralaması yukarıdaki gibi olmalıdır.

¹¹ Değirmençay, *age*, s. 2; Tavukçu, *agm*.

¹² Hüseyin Say, *Meşhur Şairlerden Meşhur Şiirler*, Zambak Yay., İst. 2004, C. 2, s. 78; Öznlü, *age*, s. 78; Tavukçu. *agm*.

¹³ Öznlü, *age*, s. 133-135.

Ne fettân tıfl olur bu kim revân oldukça her yana
Kaşı yayı ile cân murgın atar geh doğru gâh egri

Rakîbi hasbeten lillâh idinme hüsnüne mahrem
Ma'âzallah ki yaraşmaz nedîm-i pâdişâh egri

Dil ü cânlar salınmaktan eğilmiştir bu kâküller
Yüzünde ol sebebendür ser-i zülf-i **dü-tâh** egri¹⁴

Didüm kaddün dil ü dîni müselmânlar gibi toğru
Hat-ı tersâ gibi ne içündür ol zülf-i **dü-tâh** egri¹⁵

XVI. yüzyıl şâirlerinden Emrî'nin iade sanatının güzel örneklerini de sergilediği aşağıdaki gazeline de çeşitli harflerle kâfiye yaparak orijinal bir sapma örneği sergilenmiştir:

1	Gizlendi kaldı ebr-i siyâh içre mîm ü hâ (meh) Meh safhasında müşğ ile yazdun çü hâ vü tâ (hat)	3	Zülf ü ruhuna sünbül ü gülzâr benzemez Ey gül-'izâr goncada yokdur bu lâm ü bâ (leb)
2	Hatt -ı siyâh haddüni kuşatduğın görüb Yılan kuşandı reşkden ol zâ vü lâm ü fâ (zülf)	4	Leb açdı kâmet ü dehen ü kaşların gönül (dehen=mim) Vasf eyledi didi elif ü mîm ü râ vü yâ [kâmet = elif; kaş = râ, ya(y)]
	5.	Emrî n'ider zamâneyi sensüz fedâ ider Çeşm ü dehân u kaşun için ayn u mîm u râ ¹⁶	(çeşm = ayn) (dehân = mîm; kaş = râ)

Hamîdîzâde Celîlî (893/1487-977/1569), 485 beyitlik Hecr-nâme adlı mesnevisinin baş tarafında bismelenin her harfine farklı anlamlar vererek bir sapma örneği göstermiştir¹⁷:

1	Besmele nazm-ı 'âlem-âradur Nâme-i zü'l-celâle tuğrâdur	9	Hâsı sân dîde-i cihân-bîndür Nergis-i bâğ-ı millet ü dîndür
2	Zâkirine cihân müsellemdür N'ola disem ki İsm-i A'zamdur	10	İki râsı ki 'anberîn-bûdur Çehre-i dînde iki ebrûdur
3	On dokuz harf ise ne var ma'dûd On sekiz bin cihâna eyler cûd	11	İki hâ iki gonçe-i handân Zînet ü zîb-i gülşen-i 'irfân
4	Bâ bekâ vasfına ser-âmeddür Sini Ye'cûc-ı fitneye seddür	12	Güyyîyâ bahr-ı rahmet içre mukîm Nûn sadef oldı nokta dürr-i yetîm
5	Mîm idür çeşme-i zülâl-i mâ'în Dehen-i cân-fezâ-yı hûru'l-în	13	Yâ çeküb sineye kemân-ı kader İtdi tîr-i kazâyâ hasm-ı siper
6	Her elif bir nihâl-i ser-keşdür Başı vahdet hevâsile hoşdur	14	Harekât cihâna bâ'isdür Cünbiş-i âsumâna bâ'isdür
7	Lâmı zülf-i cemâl-i sermeddür Sünbül-i gîsû-yı Muhammed'dür	15	Sekenât ki tavkdur müşkîn Oldı halhâl-ı sâk-ı 'arş-ı berîn

¹⁴ Ahmet Paşa Divanı, Haz. Ali Nihat Tarlan, Millî Eğitim Basımevi, İst., 1966, s. 337.

¹⁵ Ahmet Paşa Divanı, s. 338.

¹⁶ Emrî Divanı, Haz. M. A. Yekta Saraç, Eren Yay., İst. 2002, s. 39, 40.

¹⁷ Orhan Kemâl Tavukçu, "Türk Edebiyatı'nda Firâk-nâme Adlı Eserler", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, İst., 2004, S. 10, s. 105.

- 8 Her ne *teşdid* kim hüveydâdur 16 *Noktalar* encüm-i hidâyetdür
Küngür-i kâh-ı dîn ü dünyâdur Râh-rev olana kifayetdür
17 Ey Celîlî günâhkâra ne bîm
Hâtîme vâkı' oldı çünki **rahîm**¹⁸

XVII. yüzyıl şâirlerinden Tecellî (1030/1620-21 - 1100/1688-89)'nin aşağıdaki beyti tamâmen noktalı harflerle söylenmiş bir sapma örneğidir. Bu tür sapmalarda da şiiriyet kaybolmaktadır:

قشى نقشى جبینى زینت چین Kaşı nakşı cebîni ziyet-i Çîn
بقشى شین نظیف تن بت چین Bakışı şîn Nazîf-ten büt-i Çîn¹⁹

Yine Tecellî'ye âit başka bir sapma örneği de noktasız harflerle söylenmiş aşağıdaki gazeldir. Burada sadece şairin mahlası noktalıdır:

کاسه دار مل که همدمدر سکا Kâse-dâr-ı mül ki hem-demdür sana
دل هوادار مسلمدر سکا Dil hevâ-dâr-ı müsellemdür sana
دور لعلکده هلال مه دکل Devr-i la'lünde hilâl-i meh degül
کاسه مل مهر عالمدر سکا Kâse-i mül mihr-i 'âlemdür sana
کاکلک دلداده در امّا مدام Kâkülün dil-dâdedür ammâ müdâm
طرّه مگاره محرمدر سکا Turre-i mekkâre mahremdür sana
وعد وصلکدر مدار هر مراد Va'd-i vaslundur medâr-ı her murâd
مهر دل همواره محمدر سکا Mihr-i dil hem-vâre muhkemdür sana
ای تجلی دور آهم هر سحر Ey Tecellî dūd-ı âhum her seher
درکه دلداره سلمدر سکا Dergeh-i dil-dâra süllemdür sana²⁰

3. Kelimeye Dayanan Sapmalar

Kelimeye dayanan bu sapmalar, şâirlerin en çok baş vurdukları sapma türüdür. Bu türde şâirler, dilde bulunmayan yeni göstergeler elde etmek için dilde var olan kök ve ek biçimbirimlerle yeni ögeler oluştururlar. Yahut bunu diğer dillerden aldıkları unsurlarla da yaparlar. Dil bu yeni ögeleri ya kabul yahut red

¹⁸ Hüseyin Ayan, "Celîlî'nin Hecr-nâme'si", *Fen-Edebiyat Fakültesi Araş. Der.*, Atatürk Ü. Fen-Ed. Fak. Yay., Erz., 1986, S: 14, s. 159.

¹⁹ *Tecellî ve Divân*, Haz. Sabahat Deniz, Veli Yay., İst., 2005, s. 398.

²⁰ *Tecellî ve Divân*, s. 316.

eder. Kabul ederse şâirler dile yeni kelimeler kazandırarak onun zenginleşmesine sebep olurlar. Bu durum, şâirin dilin normal kaynaklarının dışına çıktığı yollardan biri olarak görülür. En sık rastlanan tipi, bir birime bir ön ya da sonekin eklenmesiyle meydana gelen sapmalardır. Her milletin şiirinde rastlanan bu tür sapmaların, Türk şiirinde bilhassa yeni şiirde birçok örneği görülmektedir²¹. Çok sıkı bir takım kurallara bağlı olan Klâsik Osmanlı şiirinde, Yeni Türk Şiirine göre, az da olsa kelimeye dayanan bu tür sapmalara tesadüf edebiliyoruz. XV. yüzyılın büyük şâirleri arasında yer alan Ahmet Paşa'nın aşağıdaki gazeli bu durumun güzel örneklerindedir:

1	Ârızun arz it güle, gülşende <i>zîbâlanmasun</i> ;	5	Sür rakîbi, ravza-i kûyundan ey hürî-likâ!
	Serve göster kaddüni, nâz ile <i>ra'nâlanmasun</i>		Bâğ-ı cennetdür anı kâfir <i>temâşâlanmasun</i> .
2	Ref' kıl cânâ! Cemâl-i dil-firûzundan nikâb,	6	Bülbül-i kudsi gibi medh ider Ahmed haddüni
	Gün yüzün âyinesin görsün <i>mücellâlanmasun</i> .		Lâleler nazüglenüp güller <i>mutarrâlanmasun</i> ²² .

Paşa, görüldüğü üzere bu gazelinde “*zîbâlanmak; ra'nâlanmak, mücellâlanmak, garrâlanmak, şeydâlanmak, temâşâlanmak ve mutarrâlanmak*” fiillerini kâfiye olarak kullanmaktadır. Ayrıca son beytin ikinci mısra'ında da “*nazüglenmek*” fiiline yer vermiştir. O dönem Türkçe'sinde böyle fiillere pek rastlanmıyor; Kelimeler tahmînen kendisinin türetmesidir. Türkçe'de çok işlek eklerden biri olan “+IA-n-” eki, isim ve sıfatlardan fiil türetme ekidir. Ahmet Paşa aynı şiir içinde kullandığı bu tür sapmalarla okuyan yahut dinleyende yeni tasavvurlar uyandırarak ifadeyi daha değişik, daha çarpıcı kılmaktadır. Hayretî'nin de -yukarıdaki şiire nazîre söyleyerek- bu tür sapma örneklerini devâm ettirdiğini görüyoruz:

1	Gözlerüm görmez biraz hüsnün <i>temâşâlanmasa</i>	4	Her mukallid da'vî-i 'ışk itmese ey <i>Hayretî</i>
	Gönlüm eğlenmez varup kûyunda <i>şeydâlanmasa</i>		Her gedâ ol pâdişâh-ı hüсне <i>paşalanmasa</i>
		5	Agız açmasa lebün vasf itmege her bî-mezâk
			Tûfî-i gûyâ gibi her kuş <i>şeker-hâlanmasa</i> ²³

Ahmet Paşa'nın aşağıdaki diğer bir gazelinde de kelimeye dayanan sapma örneğine rastlıyoruz. Burada Türkçe'de yine çok işlek bir ek olan ve isimden isim yapan “+lık” ekiyle yabancı kelimelerden isimler türetilmiştir:

1	Aç yüzün kim şerm-sâr ide güli <i>zîbâltığın</i>	4	Ey delü gönlüm sana zencir ile olmaz 'ilâc
	Söze gel kim bülbülü hâmuş ide <i>gûyâltığın</i>		Ki ol müselsel zülf ucındandır senün <i>şeydâltığın</i>

²¹ Aksan, *age*, s. 167.

²² *Ahmet Paşa Divanı*, s. 286, 287; (Gazelin açıklaması için bkz., *Ahmet Paşa, Hayatı, Sanatı, Eserleri*, Haz: Turgut Karabey, Akçağ Yay., 2. b., Ank., 1999, s. 154-160.)

²³ Hayretî, *Dîvan*, Haz: Dr. Mehmet Çavuşoğlu-M. Ali Tanyeri, İstanbul Ü. Edebiyat Fak. Yay., İst 1981, s. 377.

2	Her seher yire çalar zerrîn külâhın âfîtab Serverâ sen urıncaldan efser-i <i>zîbâlığ</i> un	7	Hüsn bâzârında çeşmüm aldı dellâliyyesin Ey gönül dür dişî la’linden dile <i>halvâlığ</i> un
3	Genc-i hüsnün bilmezem böyle neden ma’ûr olur Şol kadar ki isrâf edersün nâz u <i>bî-pervâlığ</i> un	8	Reşk-i firdevs-i berin oldı sarâyı gönlümün Hâne-i çeşmümde tasvîr olalı <i>ra’nâlığ</i> un
	9		Ahmed’e inkâr edersen tan degül ey müdde’i Nâr-ı şemse münkir itmişdür seni <i>a’mâlığ</i> un ²⁴

Yine aynı yüzyılın büyük şâirlerinden sayılan Necâtî (ö. 914/1509)’nin bir şiirinde de kelimeye dayanan sapmayla karşılaşılıyor. Onun

Perhîz öğredür bana, zâhid *kişilen*ür,
Miskîn, gam-ı nigârı ne bilsün, yenür sanur²⁵

beytinde Türkçe “kişi” kelimesinden, yine “+IA-n-” ekiyle, Türkçe’de bulunmayan “*kişilen-*” fiilini türettiğini görüyoruz.

Aynı şâirin aşağıdaki iki gazelinde geçen “*paşalanmak, ağalanmak, paralanmak, merhabâlanmak, safâlanmak, na çalmak, dili çalmak, beni çalmak, yeri çalmak*” mastar kelimeleri de aynı türdendir. Bunlar Türkçe’de belki halk dilinde var olan fakat şiir dilinde kullanılmayan kelimelerdir.

	Şol dil-rûbâ güzel ki ana begler <i>paşalanur</i> , Mahbûblar bölügi anundur <i>ağalanur</i> ²⁶		Bin bin selâm şol sanem-i bî-vefâya kim Redd elleri ile atduğı taş <i>merhabâlanur</i> ²⁷
1	Şol goncalar ki la’lün anub ağzın açalar Bâd-ı sabâ irişi gelüb ağzına çalar	3	Mızrâb-ı ‘ûd-ı şevk iken bülbülün dili ‘İşkum zebûrını okuyamaz <i>dili çalar</i>
2	Sen gün sıfatlu ay için ey müşerîf-cebîn Âheng idince nâleye ben Zöhre <i>na çalar</i>	4	Her kime gamze eylese ol türk-i nîm-mest Tîg-i cefâ ile sanasın kim <i>beni çalar</i>
	6		Gam leşkeri ki mülk-i dile konmak isteye Gamzen kılağuzi gelür evvel <i>yeri çalar</i> ²⁸

Necâtî’nin aşağıdaki iki beytinde geçen “*aylağ olur, ağıllanacak*” kelimeleri de birer sapma örneği sayılır.

Ko temâşâ eylesünler ‘ârız u ruhsârını Kande ise âb u âteş dostum <i>aylağ olur</i> ²⁹	Nice olur hat çekicek çevresine haddün ol ay Bedr <i>ağıllanacak</i> hüsn ü bihâ hirmenidür ³⁰

²⁴ Ahmet Paşa Divanı, s. 231, 232.

²⁵ Necâtî Beg Divanı, Haz. Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan, Millî Eğitim Bakanlığı Yay., İst., 1997, s. 187.

²⁶ Necâtî Beg Divanı, s. 224.

²⁷ Necâtî Beg Divanı, s. 224, 225.

²⁸ Necâtî Beg Divanı, s. 226, 227.

²⁹ Necâtî Beg Divanı, s. 211.

³⁰ Necâtî Beg Divanı, s. 214.

Klâsik Osmanlı Şiirinde; sapsmalar bakımından, Nâbî(1642-1712)'nin özel bir yeri vardır. Aşağıya aldığımız şiirlerinde, onun sapsmalara olan meyli görülmektedir:

Dîvâne eyler âdemi zencîr-besteler	Göstermesün o kaht-ı suhan meclisin Hudâ
Dest-i usûl pâ-yı hevâyı gidesteler	K'âlûde-i tenahnuh ola lafz-ı nesteler ³¹
Gerçi gül hüsnüne nisbetle biraz h'ârcadur	Dûşîne neydi bilmem meclisde ey sitemger
Harlar hüyuna nisbetle kem-âzârcadur	Ağyâr-ı nâ-sezâyâ ol mihrîbânlıcuklar
Zâhid-i râkî'a bâlâ-yı dü-tâ şâhiddür	'Âşıkda kor mı tâkat ol hande-rûlicuklar
Rindden râh-ı mahabbetde girân-bârcadur	Ol bezle-gûlicuklar şîrîn-zebânlıcuklar
Yine gerdân olacak gerd-i ser-i halka odur	Esbâb-ı sayd-ı dıldür ol fitnegerlicükler
Nâbîyâ tab'-ı felek gerçi sitemkârcadur ³²	Kemter-nigehlicükler bisyârdânlıcuklar
İtdi rûbûde hûşum ol nüktedânlıcuklar	Râhat-rubâ-yı cândur nağme-serâlıcuklar
Peymâne-keşlicilikler sahbâ-feşânlıcuklar	Rengin-sühanlıcuklar eş'âr-hvânlıcuklar
	Sabr-âzmûnlıcukdur Nâbî o fitne-cûdan
	Ol ta'ne-zenlicükler ol bed-gümânlıcuklar ³³

Sütür-reviş yoğ ise <i>kûh-kenlicük</i> lerümüz	Cihânda devlet-i ser-şâr-ı ömr-i kûtehden
Misâl-i şâne yiter <i>saf-şikenlicük</i> lerümüz	Müfiddür bize sağ u <i>esenlicük</i> lerümüz
Garîk ider şekeristân-ı Mısırı gerd-i kesâd	Ne ihtimâl o elif kaddün ola lutfına dâl
Anılsa lezzet-i <i>şîrîn-suhanlicük</i> lerümüz	Hamîde kadd ile pîr-i <i>kûhenlicük</i> lerümüz
Sabâh olunca feramûş olındı şem' gibi	Kalem-misâl girîbânımızda itdi zuhûr
Giceyle tâb-dih-i <i>encümenlicük</i> lerümüz	Derîde câmelere <i>ta'ne-zenlicük</i> lerümüz
	Sepîd müylara girye lâzım ey Nabî
	Yazık ki huşk kala <i>nesterenlicük</i> lerümüz ³⁴

Nâbî'nin aşağıdaki gazelinde geçen “*semenlenmek, nesterenlenmek, çemenlenmek, pîrezenlenmek, şikenlenmek, pîre-zenlenmek ve köhenlenmek*” fiillerinin de Türkçe'de o dönemden önce kullanılmadığını düşünüyoruz:

1 Açılmış, gül gül olmuş safha-i rûyı, <i>semenlenmiş</i> . Letâfet, kat kat olmuş 'ârızında, <i>nesterenlenmiş</i> .	4 Kimün, âgûş-ı güstâhında, pîç ü tâba düşmüş kim; Yine destârı der-hem, dâm-ı gîsûsı şikenlenmiş.
2 Degüldür mûr-ı hat, gird-i leb-i şeker-feşânında; Kenârı çeşmesârı âb-ı hayvânun, çemenlenmiş.	5 Sana benzer dahı bir âftâbı, idemez peydâ; Vilâdetden 'arûs-ı çerh kalmış, pîre-zenlenmiş.
3 İşitdüm girdiğin hammâma, cân atdum temâşâyâ; Yetişdüm ol zamân kim, hem çıkup hem pîrezenlenmiş.	6 'Aceb mi, kâmet-i ma'nâyâ Nâbî, olsa nâ-çesbân; Gubâr-âlûde olmuş câme-i hâtîr, köhenlenmiş. ³⁵

Bâkî'nin aşağıdaki

Sahn-ı gülzâra düşerse demidür jâle-sıfat	Takinur göz degmesün diyü hamâ'il boynına
Nev-bahâr oldı gül açıldı güzellendi çemen ³⁶	Sakinur yavuz nazardan n'eylesün anacığı

³¹ *Nâbî Dîvânı*, Haz: Dr. Ali Fuat Bilkan, Millî Eğitim Bakanlığı Yay., İst., 1997, c. I, s. 520.

³² *Nâbî Dîvânı*, c. I, s. 547; Benzer manzumeler için bkz. *Nâbî Dîvânı*, c. I, s. 560, 561, 562.

³³ *Nâbî Dîvânı*, c. I, s. 591, 592; Benzer manzumeler için bkz. *Nâbî Dîvânı*, c. I, s. 603, 604, 611, 612, 644, c. II, s. 673..

³⁴ *Nâbî Dîvânı*, c. II, s. 689; Benzer bir manzume için bkz. *Nâbî Dîvânı*, c. II, s.904.

³⁵ *Nâbî Dîvânı*, c. II, s. 710

Beydak-ı hâl-i ruhun zülfünle mestur eyleme
Almağa şâhum gönül ferzânesin açmazdan³⁷
Âh kim sevdüm yine bir dilber-i ra'nâcuğı
Şimdiden bin var yanında âşık-ı şeydâcuğı³⁸
Nice şîrîn olmasun kim süd yerine anası
Sükker ile beslemiş ol tûtî-i gûyâcuğı

Yalunuz nev-restedür seyr itmege korkar dahı
Kanda gitse bilesince salınur lâläcuğı
Dünyede öldüğüme hiç gam yimezdüm Bâkîyâ
Bir gece pehlûya çeksem ol melek-simâcuğı³⁸
Kesdi 'ırkın Karga-zâdedür diyen düşmenlerün
Zâglanmış bir kılıçdur Bâkîya şî'rün senün³⁹

Ellerin dilber yüzine tutdı sanman nâzdan
'Âşık bu vech ile yüz gösterür açmadan⁴⁰

beyitlerinde geçen “güzellendi, açmazdan, ra'nâcuğı, şeydâcuğı, tûtî-i gûyâcuğı, anacuğı, lâläcuğı, melek-simâcuğı ve zâglanmış” ifâdeleri de birer sapma örneği sayılabilir

Bazı şâirler, şiirlerinde toplumun çeşitli tabakalarının ağızlarında kullanılan kelimelere yer verirler. Şiirde bu tür kelimelerin bulunması bir sapma örneğidir. Hayretî'nin aşağıdaki şiirlerinde geçen “*begcegizüm, katraca ve Afocugum*” bu kabildendir:

Ey melâhat ilinün şâhı benüm begcegizüm
Vey letâfet gökinün mâhı benüm begcegizüm
Gel e hâzır e Allâhı benüm begcegizüm
Uyma düşmânlara bi'llâhı benüm begcegizüm⁴²

Lebleründen senün ey yâr eger katraca yar
İrse deryâya iderdi kamu 'ummânı şarâb⁴¹
Cânımı la'lün âbına kandur Afocugum benüm
Ben ölicecek susuz sana kandur Afocugum benüm⁴³

B. İç Sapmalar

1. Anlama Dayanan Sapmalar

Bazı Klâsik Osmanlı şâirleri de, çağdaş şâirlerimiz gibi kelimelerin birleştirilme şekilleriyle oynayarak dilde daha önce kullanılmayan terkipler yapmışlardır. Böylece anlam bakımından daha kuvvetli bir dil sunmaya, okuyan ya da dinleyenin zihninde yeni tasavvurlar, hayaller ve çağrışımlar uyandırmaya çalışmışlardır.

Meselâ: Klâsik edebiyatımızın kurucuları arasında yer alan Ahmet Paşa (ö. 902/1497) aşağıdaki beytinde bu güne kadar hiç bir dîvân şâirinde görülmeyen “*murg-ı dîde*” terkîbine yer vermiştir:

Bu murg-ı dîde meger dâm-ı zülfünü görmez
Ki açdı dâne-i hâlün havâsına per ü bâl⁴⁴

³⁶ *Bâkî Dîvânı*, Tenkitli Basım, Haz: Dr. Sabahattin Küçük, Ank., 1994, s. 321.

³⁷ *Bâkî Dîvânı*, s. 325.

³⁸ *Bâkî Dîvânı*, s. 431, 432.

³⁹ *Bâkî Dîvânı*, s. 449.

⁴⁰ *Bâkî Dîvânı*, s. 451.

⁴¹ Hayretî, *Dîvan*, s. 144.

⁴² Hayretî, *age*, s. 112.

⁴³ Hayretî, *age*, s. 331.

“Bu göz kuşu, her hâlde, zülfün tuzağını görmediğinden dolayı ben tânesi aşkına uçtu. Tuzağa yakalandı.”

Bu beyitte avcıların tuzağa yem dökerek ökse ile kuş yakalamaları ile dünyâ ni'metlerine aldanarak kendilerini dünyâya kaptırıp İlâhî sevgiliyi unutan insânlar arasında ilgi kurulmuş ve tasavvufî terimlerden yararlanma cihetine gitmiştir. Burada kısaca gözün zâhirî güzelliklere aldanıp onlardaki tehlikeyi görememesi yani onların fânî oluşunu fark edip ilâhî olan varlığa ulaşamayışı dile getirilir.

Yine diğer bir ünlü divân şâirimiz Fuzûlî (ö. 963/1556) de “*derd kuşları*” tamlamasını kullanarak vücûdunun bunlara yuva olduğunu

Ey dil hazer kıl âteş-i âhunla yanmasun
Cismüm ki derd kuşlarına âşiyânedür⁴⁵

“Ey gönlüm! Dikkat et, sakın; dert kuşlarına
yuva olan bedenim, senin âhının âteşiyle
yanmasın.”

beytinde söylemiştir. Burada şâir, somut “kuş” kelimesiyle soyut bir kavram olan “dert” kelimesini tamlama yapmıştır. Böylece kuşun temel anlamının yanında, kuşların bir yere yiyecek sebebiyle üşüşmeleri, bir yerde yuva yapmaları gibi özelliklerinden yararlanarak güçlü bir hayâl kurmuştur.

XVII. yüzyılın meşhûr şâiri Nâ’îlî, aşağıdaki beytinde daha önceki şâirlerde görülmeyen “*ser-geşte-âhû*” terkibini yapmıştır. Klâsik şiirimizde sevgilinin gözü “*âhû*”ya benzetilir de “*ser-geşte-âhû*” denilmez. Bu bir yeni söyleyiştir. Böylece orijinal bir hayâl zihinde cânlandırılmak isteniyor:

Turfe Mecnûnum ki pey-der-pey hayâl-i çeşm-i yâr
Devr ider etrâfumu ser-geşte-âhûlar gibi⁴⁶

“Öyle acâyip bir Mecnûn’um ki, sevgilinin gözünün hayâli, etrâfımda başı dönmüş ceylanlar gibi durmadan döner, dolaşır.”

Yine aynı şâirin şiirlerinde yeni terkiplere tesâdüf ediyoruz:

Hevâ-yı aşka uyup kûy-ı yâre dek giderüz
Nesim-i subha refikiz bahâra dek giderüz

Palâs-pâre-i rindî-be-düş u kâse-be-kef
Zekât-ı mey verilir bir diyâre dek giderüz⁴⁷

⁴⁴ Ahmet Paşa Divanı, s. 84.

⁴⁵ Fuzûlî Divanı, Haz. Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel, Müjgan Cunbur, Akçağ Yay., Ank., 1990, s. 178; Doğan Aksan, Yunus Emre Şiirinin Gücü, Bilgi Yay., Ank., 2005, s. 105.

⁴⁶ Nâilî Divanı, Haz: Haluk İpekten, Akçağ Yay., Ank., 1990, s. 315; Aksan, Şiir Dili ve Türk Şiir Dili, s. 30.

⁴⁷ Nâilî Divanı, s. 277; Aksan, age, s. 33.

“Aşk ârzûsuna uyup sevgilinin bulunduğu yere kadar gideriz; çünkü sabâh rûzgârına arkadaşız, bahâra kadar gideriz.”

“Rindlik çulu sırtımızda ve dilenci çanağı elimizde zekât olarak şarâp verilen diyâra kadar gideriz.”

Bayitlerdeki “hevâ-yı aşk, palâs-pâre-i rindî-be-dûş, zekât-ı mey” bu kabîl terkiplerdendir.

Klâsik Edebiyatımızda hikmetli şiirin en meşhûr temsilcilerinden olan Nâbî, aşağıdaki gazelinde geçen “bâğ-ı dehr, mey-hâne-i ikbâl, mest-i mağrûr, tûb-ı âh-ı inkisâr, kişver-i câh, hâne-i ikbâl, seyl-i eşk-i inkisâr, hadeng-i cân-güdâz-ı âh, mağrûr-ı sadr-ı i’tibâr, kâse-i deryûze ve câm-ı murâd” terkipleriyle güzel sapma örnekleri sergilemiştir:

1	Bâğ-ı dehrün hem hazânın hem bahârın görmüşüz	4	Bir hurûşiyle ider bin hâne-i ikbâli pest
	Biz neşâtun da gamun da rûzgârın görmüşüz		Ehl-i derdün seyl-i eşk-i inkisârın görmüşüz
2	Çok da mağrûr olma kim mey-hâne-i ikbâlde	5	Bir hadeng-i cân-güdâz-ı âhdur ser-mâyesi
	Biz hezârân mest-i mağrûrun humârın görmüşüz		Biz bu meydânun nice çâpük-süvârın görmüşüz
3	Tûb-ı âh-ı inkisâra pâydar olmaz yine	6	Bir gün eyler dest-beste pâygâhı câygâh
	Kişver-i câhun nice sengin hisârın görmüşüz		Bî’aded mağrûr-ı sadr-ı i’tibârın görmüşüz
		7	Kâse-i deryûzeye tebdil olur câm-ı murâd
			Biz bu bezmün Nâbiyâ çok bâde-hvârın görmüşüz ⁴⁸

Şâir; zamânı, bâğa; gamı, hazâna; sevinci, bahâra; yüksek mevkileri; meyhâneye, taştan yapılmış kaleye; orada bulun insanları da sarhoşlara, hızlı koşan atlara binen iyi binicilere v. s. benzetirken onların zulmettiği halkın beddu’â ahını topa, oka; onların göz yaşlarını da, sele teşbîh etmiştir. Bu terkipler, başka şâirler tarafından daha önce kullanılmamış Nâbî’ye âit orijinal buluşlardır.

Klâsik Osmânî edebiyatının son büyük temsilcisi ve XVIII. yüzyılın meşhûr şâiri Şeyh Gâlip (1171/1757-1213/1799), aşağıdaki beyitlerin ilkinde “göz yaşı şafağı” anlamına gelen “şafak-ı eşk”, ikincisinde ise “gam, üzüntü bahârî” anlamına gelen “nev-bahar-ı gam” tamlamasına yer vermiştir:

Şafak-ı eşk bulur subh-ı visâli bir gün
Ser-i kûyunda felek her gece bin kan olarak

“Felek her gece onun bulunduğu yerin başında her gece gözyaşı şafağı olarak binlerce kan döküp bir gün kavuşma sabahını bulur.”

Bu beyitte şafak vaktindeki kızıl ve beyaz renklerle gözün akı üzerinde bulunan kanlı gözyaşları arasında bir münasebet kurularak terkip yapılmıştır. Göz çok ağlamaktan kızarıncı gözyaşı, kanlı görünür. Bu da tasavvufî şiirde yavaş yavaş mâsivâdan kurtulmaya işarettir.

⁴⁸ Nâbî Dîvânı, c. II, s. 696.

Nevbahâr-ı gamına bülbülüz ol gonca-femün
Ararız hande-i dîrineyi giryân olarak⁴⁹

“O gonca ağızlının gam bahârına bülbülüz; eski gülüşü ağlayarak ararız.”

Bu beyitte ise “nev-bahâr” ve “gam” gibi özellikle duygu değeri bakımında birbirine zıt olan iki kelimeyle değişik bir tamlama yapılmıştır.

XV. yüzyılın ünlü şâirlerinden ve Klâsik edebiyatın kurucularından biri sayılan Şeyhî, edebiyatımızda başka bir örneğine henüz rastlamadığımız Harnâme isimli 126 beyitlik orijinal mesnevinin şairidir. Harnâme, aruzun hafif bahri fe ‘i lâ tün / me fâ ‘i lün / fe ‘i lün kalıbıyla yazılmıştır. Dört bölümden meydana gelen eser büyük bir fabldır. Bir eşeğin başından geçen olaylar, teşhis ve intak sanatıyla akıcı ve çekici bir üslûpla hikâye edilir. Böylece, yeteneklerinin dışına çıkmaya çalışan kimseler dolaylı bir şekilde eleştirilir. Yazar bu eserinde mesnevînin bütün özelliklerini taşıyan çok canlı tasvîrlerle dolu güzel bir sapma örneği sergilemiştir.⁵⁰

Bu ilginç mesnevînin hikâye kısmından birkaç örnek beyit verelim:

Bir eşek var idi za’îf ü nizâr	Kargalar dirneği kulagında
Yük elinden katı şikeste vü zâr	Sineğün seyri gözi yağında
Gâh odunda vü gâh suda idi	Arkasından alınsa pâlânı
Dün ü gün kahr ile kısuda idi	Sanki it artuğıydı kalanı ⁵¹

Kasîde devletin ileri gelenleri hakkında yazılan klâsik bir nazım şeklidir. Şâir Necâtî’nin tımar elde etmek için arpa hakkında yazdığı aşağıdaki kasîde sapma örneği sayılır. Çünkü edebiyatımızda bir benzeri görülmemiştir:

1	Kani ol yâr-ı mihrîbân arpa	11	Dânesin akçeye alan ögünür
	Sayruya sıhhat ata cân arpa		Ki eline girdi râyegân arpa
2	Gâlibâ çâha düşdi Yûsuf-vâr	12	Varuban didüm arpa salıcıya
	Ol ‘azîz-i cihân olan arpa		Salı vir bana ey fülân arpa
3	Nev-bahâr-ı ma’îşetümi benüm	13	Didi kim gökdeki sitâre kadar
	Âh kim eyledi hazân arpa		Der-i Âsafda var cihân arpa
4	Kalınmadı fâka takıcak buğday	14	Eger emr itse Hazret-i Pâşâ
	İlde olalıdan girân arpa		Getüre râh-ı keh-keşân arpa
5	At arıkladı üt dir isen uçar	15	Hükm iderse bahâr-ı kudretinün

⁴⁹ Şeyh Gâlib Dîvânı, haz. Muhsin Kalkışım, Akçağ Yay., Ank., 1994, s. 345; Aksan, *age*, s. 177.

⁵⁰ Daha geniş bilgi için bkz: Turgut Karabey, “Harnâme”, *TDEA*, Dergâh Yay., İst., 1981, c. 4, s. 122, 123.

⁵¹ Şeyhî’nin *Harnâmesi*, haz. Prof. Dr. Faruk K. Timurtaş, 2. bs., Edebiyat Fak. Yay., İst., 1981, s. 26-28.

6	Dağları eyledi saman arpa Arpa dedi ile şol kadar dögdüm Kendümi ki oldı üstühân arpa	16	Bitüre hâk her zamân arpa Buyruk eylerse yagdura fi'l-hâl Necm yirine âsumân arpa
7	Şimdi at arpa diye cân virür Evvel ata virürdi cân arpa	17	Eyler enbâr-ı lutf u himmetden Atı kalmışlara revân arpa
8	Kalınadı at ü don u hem harçluk Eyledi halka çak ziyân arpa	18	Bu ümîde gelür <i>Necâtî</i> dahi Ki vire Âsaf-ı cihân arpa
9	Yükleri yolda kodı atsuzluk Begleri eyledi yayan arpa	19	Ey tabîb-i zamân cevâb buyur Ki eyledi beni nâ-tüvân arpa
10	Kalınadı hiç bir at ki arıklamadı İdeli kendüzin nihân arpa	20	Nice kim bu ribât-ı gerdûnda Ola matlûb-ı reh-revân arpa
	21	Vire kadrün stabl-ı 'âmireden Hangi gedûna câvidân arpa ⁵²	

Ahmet Paşa'nın dîvânında da arpa ile ilgili iki beyitlik bir nazma rastlıyoruz:

'Ayb itme husrevâ ger idersem su'âl-i cev
Ki olur 'azîz kîse-i zerden çuvâl-i cev

Şol at ki feth 'ıydına na'li hilâl idi
Saff-ı ni'âle saldı anı infisâl-i cev⁵³

XVI. yüzyılın şâirlerinden, meşhur tezkire yazarı Âşık Çelebi(1520-1572)'nin Tuna'ya yazdığı aşağıdaki kasîde de benzeri Klâsik edebiyatımızda görülmeyen sapma örneklerindedir:

1	Gâh gönüm gibi cûşân u hurûşândur Tuna Gâh göğsüm gibi nâlân u girivândur Tuna	8	Kimse basmaz yirde yatan yüzi diyü hâk olub Hâk-râh u pây-mâl-ı ehl-i 'irfândur Tuna
2	Kûh u hâmûnlarda şeydâ deşt ü sahrâlarda mest Şöhre-i her şeh'r ü rûsvâ-yı beyâbândur Tuna	9	Gâziler tâzîlerinde topugına çıkmaya Gerçi kâfir gözine deryâ-yı 'ummândur Tuna
3	Başî eflâka irer gerçi kemend-i mevc ile Yüzi yirdedür yine hâk ile yeksândur Tuna	10	Kande gerd-âlûde-dâmen var ise yur arıdur Pâk-bâz olmakda güyâ Âhi Evrândur Tuna
5	Yârlardan atılab taşlara urur başını Âşık-ı dîvâne vü Mecnûn-ı üryândur Tuna	21	Hem-dem olmışduk yedi yıl mâcerâ-yı 'ışkda Bir yana ben bir yana hecr ile giryândur Tuna
	22	Hâk-i pây-ı şâha yüz sürmiş ider her dem du'â Hem-zebândur Âşık-ı zâra senâ-hvândur Tuna ⁵⁴	

Aşağıda şâir Necâtî'nin ölen katırı hakkında yazdığı mersiye⁵⁵ yer almaktadır. Bu mersiye'nin edebiyatımızda başka bir örneğine henüz

⁵² *Necâtî Beg Divanı*, s. 92-94.

⁵³ *Ahmet Paşa Divanı*, s. 382.

⁵⁴ Âşık Çelebi, *Meşâ'irü 'ş-su'arâ*, İst., Üniv., Ktp., Ty., No. 171, yk., 37b-38a; Büyük Türk Klâsikleri, Ötüken Neşriyatı, İst., 1986, c. 3, s. 419, 420; Haluk Dursun, *Tuna Güzellemesi*, Kubbealtı Neşr., İst., 2004, s. 157, 158.

⁵⁵ Bu mersiye'nin daha geniş değerlendirilmesi için bkz: Orhan Şaik Gökyay, "Katır Mersiyesi", *Güçlük Nerede?*, İletişim Yay., İst. 2002, s. 335-342.

rastlayamadım. Bilindiği üzere, mersiye ölen meşhur insânlar, kaybedilen şehirler hakkında yazılan bir edebî türdür. Hayvan hakkında yazılması ise bir sapma örneğidir.

Mersiye-i Ester

1	Belâ yükünde fevt olalı katır	13	Olubdı kulluğu birle ‘azîz ol
	Şikeste-hâl olubdur hayli hâtır		Eşek gibi degüldi bî-temîz ol
2	Ne katır bir kara dağ idi miskîn	14	Katı düşmüş idi halkın diline
	Geçen bu günki gün sağ idi miskîn		Erişmişdi anuncün menziline
3	Ecel çengâline düşdi dirîgâ	15	Zemîn-peymâ zamân-sür’at felek-nakş
	O yâl u bâl o turuşdı dirîgâ		Duruşda gergedan refâtarda rahş
4	Çü gördi ömr ekinini sarardı	16	Kime kim binmek için ‘arz ola idî
	Orak gibi belin bükdi karardı		Yigitlük Ka’be gibi arz ola idi
5	Kanı ol çâr-tâk-ı kâm-rânî	17	Eger kim çekmese râhib ‘inânî
	Kanı ol Ka’be yolu nerdibânî		Gece bir lahzada iki cihânî
6	Şu resme katır idi kara katır	18	Ölen ardınca ölmüş yok Necâtî
	Neye azm itse önünde idi hâzır		Katır gıtdi Hudâ saklasun atı
7	Sabâ tek kimse görmezdi karasın	19	Bir ölmüş katırı nice öğersin
	Gerekse Çîn ü Mâçin’i arasın		Dönersin kara bahtuna sögersin
8	Sabâ-refât ü şeb-reng ü seher-hîz	20	Daha binler tolu istabl-ı şâhî
	Dil ârâm ü ferah bahş ü terah-rîz		Dilersen bozı dilersen siyâhî
9	Yürüse yirlere göke karardı	21	Eger şehden ola zerre ‘inâyet
	Ne yorulur ne kalur ne arurdi		Necâtî’ye kifâyetdür kifâyet
10	Önünden ilerü basardı kıçın	22	Aceb ansam düşer mi şehriyâra
	Ne denlü Rûm’dan tâ ser-had-i Çîn		Ki anun hükmi ile geldük bu diyâra
11	Geçerdi na’linün mîhi semekden	23	Irakdur gerçi çâker devletinden
	Kulağı râz dinlerdi felekden		Ba’îd olmaya şâhun himmetinden
12	Bahâr oldukça kim göke çıkardı	24	Ne denlü kim gide kara gele ak
	Har-ı İsâ’ya minnetle bakardı		Gice ehli ola gündüze müştâk

25 Bu ‘âc-ı âbenûsî ola tahtun
Kamudan yucala ikbâl ü bahtun⁵⁶

Önemli olaylar hakkında târih manzûmeleri söylenirken, bu türün en usta şâiri Adanalı Surûrî⁵⁷ kedisinin ölümüne tarih düşürerek bu kuralın dışına çıkmıştır:

Nice kendi gibi iri sıçanı
Bir ısırmacla iki böldi kedi

Kuyruğu dikdi didüm târihin
Fârenin hasretinden öldi kedi⁵⁸ (1213/1798)

⁵⁶ *Necâtî Beg Divanı*, s. 97, 98.

⁵⁷ Surûrî, asıl adı Osman olup peygamber soyundan geldiği için Seyyid Osman diye tanınır. 1165/1752 yılında Adana’da doğmuş ve 1218/1803 tarihinde de İstanbul’da ölmüştür. Başlangıçta Hüznî mahlasını kullandı. Türk Edebiyatında Tarih düşürme alanında en büyük şairlerden biri kabul edilir. Daha geniş bilgi için bkz: Turgut Karabey, *Türk Edebiyatında Tarih Düşürme*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 1983, s. 303-314.

Gâzî Giray (1554-1608)’ın aşağıdaki gazeli de ma’nâ bakımından güzel bir sapma örneği sayılır:

1	Râyete meyl iderüz kâmet-i dil-cû yerine	5	Severüz esb-i hünermend-i sabâ-reftârı
	Tûğa dil bağlamışuz kâkül-i hoş-bû yerine		Bir perî-şekl-i sanem bir gözi âhû yerine
2	Heves-i tîr ü kemân çıkmadı dilden aslâ	6	Gönlümüz şâhid-i zîbâ-yı cihâda virdük
	Nâvek-i gamze-i dil-dûz ile ebrû yerine		Dilber-i mâh-rû u yâr-ı perî-rû yerine
3	Sürerüz tîgimüzün zevk u safâsın her dem	7	Seferün cevri çok ümmîd-i vefâ ile velî
	Sim-tenlerle olan lezzet-i pehlû yerine		Olduk âşüftesi bir şûh-ı cefâ-cû yerine
4	Gerden-i tevsen-i zîbâda kutâs-ı dil-bend	8	Olmışuz cân ile billâh Gazâyî teşne
	Bağladı gönlümüzü zülf ile gîsû yerine		İçerüz düşmen-i dînün kanını sû yerine ⁵⁹

Yukarıdaki şiirde Gazâyî mahlaslı şâir Gâzî Giray, Klâsik Osmânî şiirinde kullanılan mazmunlarla oynayarak dilde daha önce kullanılmamış uygulamalara baş vurmuştur. Bu şiirde şâir, “*kâmet (boy), kâkül (umûmiyetle alın üzerine sarkıtılan kısa kesilmiş saç, perçem), gîsû (omuza dökülen saç, uzun saç, saç örgüsü), gamze (yan bakış), ebrû (kaş), ten*” gibi sevgiliye âit göstergeleri; “*râyet (bayrak, sancak), tûğ (bayrak; eskiden devletin ileri gelenlerine rütbelerine göre çeşitli sayılarda verilen at kuyruğu kılından yapılmış sorguç, rütbe gösteren alâmet; sembol.), tîr (ok), kemân (yay), tîg (kılıç), tevsen (zabt edilip binilmesi zor olan dik başlı at), esb (bu şiirde, hünerli ve rûzgâr gibi hızlı koşan at), cihâd, sefer ve gazâ*” gibi başka bir alandaki göstergelerle bağdaştırıp okuyan ya da dinleyene manâ bakımından daha kuvvetli bir üslûp sunmuş ve onların zihninde yepyeni, değişik tasavvurlar ve hayâller meydana getirmeye çalışmıştır. Gâzî Girây, burada böyle alışılmayan bağdaştırmalar yaparak olağan kullanımların dışına çıkıp anlam sapmalarına güzel bir örnek vermiştir.

Zâtî(1477-1546)’nin aşağıdaki beytinde de ilginç bir sapma görülmektedir:

⁵⁸ *Hezeliyyât-ı Surûri*, ?, s. 38. ; Turgut Karabey, *age*, s. 55.

⁵⁹ Hüseyin Say, *age*, s. 27.

Rakîbe sadr gösderdün didün ol fitne⁶⁰ye ulu
Benüm bir it kadar kapunda vâh vâh i'tibârum yok⁶¹

Bu beyte iki şekilde ma'nâ verebiliriz:

1. "O fitne rakîbe; şerefli, saygıdeğer diyerek baş köşeyi gösterdin. Ne yazık ki kapında benim bir it kadar değerim yok."
2. "O küçük köpeğe; havla diyerek baş köşeyi gösterdin. Vâh vâh, kapında benim bir it kadar değerim yok."

Beyte bu ma'nâ verildiğinde 'vâh vâh' nidâları ayrıca tersinden okunursa 'hav hav' köpek sesi hatıra gelir.

Beyit görüldüğü üzere, îhâm ve kinâye bakımından zengin bir şekilde düzenlenmiştir; *fitne* (1. karışıklık çıkarıcı. 2. bir cins küçük köpek), *ulu* (1. şerefli, saygıdeğer, yüce, 2. ulumak fiilinden emîr), *vah vah* (1. yazık yazık, 2. tersinden okunursa hav hav, köpek sesi).

Kanûnî Sultân Süleymân, 964/1556 yılında orduyla Edirne'de kışlayınca, şehirde odun ve ekmek kıtlığı başlamıştır. Devrin şâirlerinden Garâmî (XVI. yy. Karaferyeli, asıl adı: Muhammed) "somun" ve "odun" hakkında iki tâne

⁶⁰ Bu kelime ve beyitle ilgili, Latîfi'de şöyle bir kayıt var:

"Matla': Gözüm hiç gördüğün var mı bi-hakkın sûre-i Tâhâ
Benüm yârüm gibi fitne benüm gönüm gibi şeydâ

Nesr: Matla'-ı merkûm Dâ'i-i merhûmun gâyetde matbû'ı ve divânında makbûl olan beyt-i masnû'dur. Ammâ 'aceb budur ki bu kadar fazl u ma'rifetle sözleriniün ma'nâ-yı îhâmîsinden gâfil olub ebyâtında olan lafzun ne kadar ma'nâya şâmil idüğün fikr ü fehm itmezler imiş. Zirâ matla'-ı merkûmun mısra'-ı sânisinde benüm yârüm gibi fitne dimiş. Lafz-ı fitne bu mahalde zemmi müş'ir îhâm ve bir ma'nî-i kabîhi mutazammun turfa kelâmdur. 'Örf-i nâsda fitne diyü ecnâs-ı kilâbdan şol seg-i sagîre ve cins-i katmîre dirler lafz-ı mezkûrî şu'arâ-yı zamân ekseriyyâ rakîb zikr oluğu mahallerde ve agyâr u a'dâ yâd olduğı mevki'lerde îrâdi derler. Nitekim Zâtî'nün bu beytinden zâhirdür.

Beyt: Rakîbe sadr gösderdün didün ol fitneye ulu
Benüm bir it kadar vâh vâh kapunda i'tibârum yok

Nesr: Sanâyi'-i bedî'iyyeden bu güne san'atlara ehl-i arûz kelâm-ı zü'l-vecheyn ü müştemilü'z-zıddeyn îtlâk iderler. Bu güne güftârı şâ'ir-i nükte-güzâr zemmi müş'ir olan mevki'de ve îhâm u kinâye kasd olunan mahallerde îrâd u îbrâz iderler. Mahal-i medhde memdûh degüldür. Ma'nâ-yı kabîhi mutazammun kelâmun îhâm-ı kabîhunda hazer gerek. Nitekim Şeyhî'nün Kıssa-i Husrev'de vasf-ı pâdişâhîde:

Mısra': Cihânun püşti devrânun penâhi

Nesr: didüğü gibi. Meger ki bu nev' elfâzun îhâm-ı kabîhinden gâfil olub mücerred lügatî ma'nâsıyla 'âmîl olalar. Hele çirkin sehv ü kabîh gaflet ancak."

Latîfi, Tezkiretü's-şu'arâ ve Tabsiratü'n-nuzamâ (İnceleme-Metin), haz. Rıdvan Canım, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ank., 2000, s. 166, 167.

⁶¹ Cem Dilçin, Örneklerle Türk Şiir Bilgisi, Türk Dil Kurumu Yay., 2. baskı, Ank., 1992, s. 423.

murabba' yazarak pâdişâha sunmuş ve câize almıştır. O şiirlerin aşağıya aldığımız hâneleri sapmaya güzel örnek teşkil ederler. Çünkü edebiyatımızda bu tarzda başka şiir yazılmamıştır:

Çok zamândur ikimüz bir sofrada konuşmaduk	Kapana giden kapar geldükde unun dengini
Cenge girüp biribirimizle el sunuşmaduk	Furuna girsekdi görürdün cihânun cengini
Sofra sahrâsında esb-i ekle binüp koşmaduk	Halka dirüz beng ile dîvâneler pelhengini
Karvaşalum gel berü meydâna aslanum somun	Ey yürekler yâresi her yerde yârânun somun

Ocağa mı yandı götürüldi dünyâdan odun
Kar yerine yağın olsaydı n'olaydı un
Haftasıdur etmegün yüzini görmedüm bu gün
Kandasın sen ey ekâbir lokması cânun **somun**

Odun murabba'ından:

Sözüme güş ur işit ey husrev-i 'âlî-cenâb	Haftasıdur sancılı dahi çig yatur kebâb
Oldı bu kaht ile 'âlem halkınun hâli harâb	Ey Garâmî himmet eylerse o şâh-ı kâm-yâb
Odı görmez yirde göz gökdeyse doğmaz âfitâb	Tanrı Dağ'nun gelür odunı bi-'add ü bi-hisâb
Kapuyı yakdum odun oldı açık kaldı bu bâb	Şimdi halkun derdi bu vallâhu a'lem bi's-savâb ⁶²

2. Ahlakî ve i'tikadi Sapmalar

Bu tür sapmalarda Klâsik şâirlerin az da olsa genel kuralın dışına çıktıklarına şahit oluyoruz. Meselâ Rumeli'nin Vardar Yenicesi'nden Hayretî, aşağıdaki gazelinde kendisine tımar verilmemesinden dolayı devrin ileri gelenlerine sövmekte ve sin kâflı bir kelimeyi de redif olarak kullanmaktadır. :

1 Görmedüm mihrin baka gördüm fenâ dârın s...m	5 Çârsû-yı dehr içinde dâymâ sûret sûret
Bu fenânun bî-mürüvvet mîr ü serdârın s...m	Ehl-i ma'nâ ile itdükleri bâzârın s...m
2 Atlas-ı çarhun kabâyam aldanursam rengine	6 Kala ben bîmârunuz bu gûşe-i iflâsda
Bana şâlüm yeg durur anun iç astârın s...m	Vaz geldüm bunların itdüğü fîmârın s...m
3 Şimdiki begler mürüvvetden dem urup her nefes	7 Bî-vefâdur kahbe dünyâ gibi bunlar bunlara
Ehl-i dil 'âriflere itdüğü ikrârın s...m	Kulluk eyleyen gidilerün perestârın s...m
4 Ehl-i 'irfâna kuru tahsîndür ihsânları	8 Zerre denlü yok durur mihr ü vefâ didükleri
Bu zemâne beglerinin cümle etvârın s...m	Bu 'avâmun hâsılı ey Hayretî varın s...m ⁶³

Aşağıdaki gazelde Fuzûlî Ramazân ayı gelince gayri meşrû eğlenenin sona erdiğinden ve meyhânenin kapanmasından dolayı içki içememekten açıkça şikâyet etmektedir.

⁶² Kenan Erdoğan, "Ateş Pahası Deyimi ve Sıra Dışı Bir Şâir Garâmî Üzerine", *Millî Folklor*, Ank., 2004, S. 64, s. 104, 105.

⁶³ Hayretî, *age*, s. 341

1	Ramazân oldu çeküb şâhid-i mey perdeye rû	5	Feth-i meyhâne için okuyalum Fâtihalar
	Mey için çeng tutub ta'ziye açdı gîsû		Ola kim yüzümüze açıla bir bağlı kapu
2	Bildi mutrib ki nedür hâl götürdi kopuzun	6	Âfitâb-ı kadeh itmez ramazân ayı tulû'
	Bezmden çekdi ayagını sürâhî vü sebû		Ne belâdur bize yâ Rab ne kara gündür bu
3	Bezmden çekdi ayagını sürâhî vü sebû	7	İntizâr-ı mey-i gül-reng ile bayram ayına
	Bezmden çekdi ayagını sürâhî vü sebû		Baka baka inecedür gözümüze kara su
4	Ramazân ayı gerek açıla cennet kapısı	8	Ramazân oldu budur vehmi Fuzûlî'nin kim
	Ne revâ kim ola meyhâne kapısı bağlu		Nice gün içmeye mey zühd ile nâ-geh tuta hû64

H. Ebu Hureyre, Peygamberimizin bir hadîsinde şöyle buyurduğunu nakleder: “*Ramazân geldiğinde cennetin kapıları açılır, cehennem kapıları kapatılır, şeytânlar bağlanır.*”⁶⁵ Şâirin, şiirinde Fâtîha okuyarak meyhâne kapısını açmaya çalışması da ayrı bir sapmadır. Çünkü Kuran’da ve Hz. Peygamber’in hadîsinde de yasaklanmış olan içki ve onun içildiği yer için Fâtîha okunması i’tikâdî bakımdan büyük bir sapma örneğidir.

Yine aynı şâirin dîvânında ilginç bir sapmaya tesâdüf ediyoruz. Fuzûlî bu şiirinde elinde içki kadehi olduğu zamân, gönlüne seslenerek, eline tesbîh almak, namâz ehliyle oturmak, secde etmek abdest almak, mescide gitmek, müezzinin ezanına kulak vermek gibi ibâdetle ilgili işleri yapmamayı ayrıca eğer mescide giderse hatîbin va’azını dinlememeyi ve imâma uymamayı kendisine telkin etmektedir. Bilindiği üzere İçki İslâm’da harâmdır ve içinde alkol bulunan içeceklerin genel adıdır. Yüce Allah, bunu insan tabîatına uygun olarak birden değil de aşamalı yasaklamıştır. İçkinin aşamalı yasaklanmasına işâret eden dört âyetten birine burada telmihde bulunmaktadır. O âyet de şudur: “*Sarhoş iken namâza yaklaşmayın.*”⁶⁶ Bu şiirde şâir, insânın İslâm dînin esâsı olan namâzdan uzak durmasını ve o ibâdetin yapıldığı yerlere gitmemesini gerçekten söylüyormuş gibi bir edâ ile okuyucuya seslenmektedir:

1	Gönül tâ var elünde câm-ı mey tesbîhe el urma	4	Müezzin nâlesin alma kulaga düşme teşvîşe
	Namâz ehline uyma anlarunla turma oturma		Cehennem kapusun açdurma vâ’izden haber sorma
2	Egîlüb secdeye salma ferâgat tâcını başdan	5	Cemâ’at izdihâmı mescide salmış kûdûretler
	Vuzû’dan su sepûb râhat yuhusun gözden uçurma		Kûdûret üzre lutf it bir kûdûret sen hem arturma
3	Sakin pâml olursun bûriyâ tek mescide girme	6	Hatîbün sanma sâdık vâ’izün kavliyle fi’l itme
	Ve ger nâçâr girsen anda minber kimi çok turma		İmâmun tutma âkil ihtiyârın ana tabşurma
		7	Fuzûlî behre virmez tâ’at-i nâkîş nedür cehdün
			Kerem kıl zerki tâ’at sûretinde hadden aşurma ⁶⁷

⁶⁴ *Dîvân-ı Türki-yi Muhammed Fuzûlî*, Tehiye ve Tedvîn: Mîr Sâlih Hüseyinî, Tahran, h. ş. 1366/1987, c. 1, s. 240; *Fuzûlî Divanı*, s. 247.

⁶⁵ Dr. Serdar Demirel, *Şeytanların Bağlandığı Rahmet İklimi*, Vakıf, 2 Ekim 2005, s. 2

⁶⁶ “*Lâ-takrabu’s-salâte ve entum sukârâ*” *Kur’ân-ı Kerim*, Nisâ Süresi, 4/43; *Kur’ân-ı Kerim ve Meâl-i Şerîfi*, Elmalılı Hamdi Yazır, hazırlayan ve notlandıran: Düccane Cündioğlu, Gerçek Hayat Yay., İst., 2002, s. 84; Mehmet Yılmaz, *Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler (Ansiklopedik Sözlük)*, Enderun Kitabevi, İst., 1992, s. 105.

⁶⁷ *Fuzûlî Divanı*, s. 248.

Sonuç olarak günümüzde modern dil biliminin teklif ettiği bir kavram olarak karşımıza çıkan *sapma* teriminin menfi çağrışımları dil ve edebiyata dair zevkimize uygun düşmese de, yukarıda zikredilen örnekler bazı dönemlerde bir takım şairlerin bu temayül içerisinde manzumeler yazdığını göstermektedir. Şiiriyetin zayıflaması bu tarz manzumelerin öne çıkan özelliklerindedir. Söz konusu manzumelere dikkat edildiğinde bunların daha çok bir fantezinin ürünü oldukları göze çarpmaktadır.

KAYNAKLAR:

- Ahmet Paşa Divanı*, Haz. Ali Nihat Tarlan, Millî Eğitim Basımevi, İst., 1966.
- AKSAN, Doğan; Doğan Aksan, *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*.
 _____; *Halk Şiirimizin Gücü*, Bilgi Yay., Ank., 1999.
 _____; Yunus Emre Şiirinin Gücü, Bilgi Yay., Ank., 2005.
- AMBROS, Edith Gülçin; “Apollinaire’e ‘Öncülük’ Eden 16. yy. Şairi Meâlî: Ağaç Şeklinde Bir Osmanlı Figür Şiiri”, *Türklük Bilgisi Araştırmaları Ağâh Sırrı Levend Hâtırâ Sayısı I*, Harvard Üniversitesi, 2000.
- Ambros, Edith; *Candid Penstrokes: The Lyrics Of Me’ali, An Ottoman Poet of the 16 th Century*, Berlin 1982.
- Aristoteles, *Poetika*, Çev. : İsmail Tunalı, Remzi Kitabevi, İst., 1987.
- Âşık Çelebi, *Meşâ’irü’ş-su’arâ*, İst., Üniv., Ktp., Ty., No. 171.
- Büyük Türk Klâsikleri, Ötüken Neşriyatı, İst., 1986, c. 3.
- AYAN, Hüseyin; “Celîlî’nin Hecr-nâme’si”, *Fen-Edebiyat Fakültesi Araş. Der.*, Atatürk Ü. Fen-Ed. Fak. Yay., Erz., 1986, S: 14.
- Bâkî Dîvânı*, Tenkitli Basım, Haz: Dr. Sabahattin Küçük, Ank., 1994.
- DEĞİRMENÇAY, Veyis; *Tevşîhât*, Erzurum 1998.
- Demirel, Serdar; *Şeytanların Bağlandığı Rahmet İklimi*, Vakit, 2 Ekim 2005.
- DİLÇİN, Cem; *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yay., 2. baskı, Ank., 1992.
- Dîvân-ı Türki-yi Muhammed Fuzûlî*, Tehiye ve Tedvîn: Mîr Sâlih Hüseyinî, Tahran, h. ş. 1366/1987, c. 1.
- DURSUN, Haluk; *Tuna Güzellemesi*, Kubbealtı Neşr., İst., 2004.

Emrî Divanı, Haz. M. A. Yekta Saraç, Eren Yay., İst. 2002.

ERDOĞAN, Kenan; "Ateş Pahası Deyimi ve Sıra Dışı Bir Şâir Garâmî Üzerine", *Millî Folklor*, Ank., 2004, S. 64.

Fuzûlî Divanı, Haz. Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel, Müjgan Cunbur, Akçağ Yay., Ank., 1990.

GÖKYAY, Orhan Şaik; "Katır Mersiyesi", *Güçlük Nerede?*, İletişim Yay., İst. 2002.

GÜRKAN, Nejdet; *Şiir ve Dil, Arap Edebiyatı*, Nobel Yay., Ank., 2005.

Hayretî, *Divan*, Haz: Dr. Mehmet Çavuşoğlu-M. Ali Tanyeri, İstanbul Ü. Edebiyat Fak. Yay., İst 1981.

Hezeliyyât-ı Surûrî, ?

KARABEY, Turgut; "Harnâme", *TDEA*, Dergâh Yay., İst., 1981, c. 4.

_____ ; *Ahmet Paşa, Hayatı, Sanatı, Eserleri*, Akçağ Yay., 2. b., Ank., 1999.

_____ ; *Türk Edebiyatında Tarih Düşürme*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 1983.

Kur'ân-ı Kerîm ve Meâl-i Şerîfi, Elmalılı Hamdi Yazır, hazırlayan ve notlandıran: Düccane Cündioğlu, Gerçek Hayat Yay., İst., 2002.

Latîfi, Tezkiretü's-şu'arâ ve Tabsiratü'n-nuzamâ (İnceleme-Metin), haz. Rıdvan Canım, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ank., 2000.

Nâbî Dîvânı, Haz: Dr. Ali Fuat Bilkan, Millî Eğitim Bakanlığı Yay., İst., 1997, c. I.

Nâilî Divanı, Haz: Haluk İpekten, Akçağ Yay., Ank., 1990.

Necâtî Beg Divanı, Haz. Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan, Millî Eğitim Bakanlığı Yay., İst., 1997.

ÖZÜNLÜ, Ünsal; *Edebiyatta Dil Kullanımları*, Doruk Yay., Ank., 1997.

Say, Hüseyin; *Meşhur Şairlerden Meşhur Şiirler*, Zambak Yay., İst. 2004, C. 2

Şeyh Gâlib Dîvânı, haz. Muhsin Kalkışım, Akçağ Yay., Ank., 1994, s. 345; Aksan, *age*, s. 177.

Şeyhî'nin Harnâmesi, haz: Prof. Dr. Faruk K. Timurtaş, 2. bs., Edebiyat Fak. Yay., İst., 1981.

TAVUKÇU, Orhan Kemâl; “Türk Edebiyatı’nda Firâk-nâme Adlı Eserler”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, İst., 2004, S. 10.

_____; “Bir İfade Biçimi Olarak Muvaşşah ve Klâsik Türk Edebiyatındaki Bazı Örnekleri” Marmara Ü., Türkiyat Araş. ve Uygulama Merkezi, *Uluslararası Gizli Diller Sempozyumu*, 13-15 Nisan 2005).

Tecellî ve Dîvânı, Haz. Sabahat Deniz, Veli Yay., İst., 2005.

YILMAZ, Mehmet; *Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler (Ansiklopedik Sözlük)*, Enderun Kitabevi, İst., 1992